

УДК 343.352

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.12>**Руслан ЧОРНОЛУЦЬКИЙ**

доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін, господарського, трудового та міжнародного права Міжрегіональної Академії управління персоналом,

e-mail: jurcomm77@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7672-0739

ІНСТИТУТ НЕОБҐРУНТОВАНИХ АКТИВІВ У СИСТЕМІ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СУМІСНОСТІ ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті здійснено комплексне наукове дослідження інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у контексті розвитку антикорупційного та цивільного законодавства України. Розкрито його ключові теоретико-правові аспекти, правову природу та особливості функціонування, а також окреслено потенційний вплив на практику цивільного судочинства. Інститут розглядається як альтернативний механізм реагування держави на корупційні правопорушення поза межами кримінальної юстиції, що обумовлює необхідність його оцінки з позицій ефективності, правової визначеності та відповідності конституційним засадам.

У дослідженні акцентовано увагу на наявності істотних недоліків і колізій нормативного регулювання цього інституту. Зокрема, проаналізовано його неузгодженість із завданнями цивільного судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному розгляді справ з метою ефективного захисту порушених або оспорюваних прав та інтересів. Обґрунтовано, що підставою позову про визнання активів необґрунтованими не є класичний факт порушення інтересів держави, оскільки відповідні правовідносини не відповідають деліктній чи неделіктній природі.

Доведено існування особливого публічного інтересу, спрямованого на формування ефективних превентивних антикорупційних механізмів та запобігання конфлікту інтересів. Його судовий захист пов'язаний із доведенням факту набуття активів із порушенням вимог антикорупційного законодавства. Проаналізовано конституційну сумісність інституту крізь призму гарантій права приватної власності, визначено ризики порушення конституційних стандартів і необхідність забезпечення балансу між публічним інтересом та правами особи.

Ключові слова: цивільний процес, позовне провадження, справи про визнання необґрунтованими активів, антикорупційне законодавство.

Ruslan Chornolutskyi. The Institute of Unfounded Assets in the System of Anti-Corruption and Civil Legislation of Ukraine: Problems of Constitutional Compatibility and Application Practice

The article provides a comprehensive scientific study of the institution of recognizing assets as unjustified and their recovery to state revenue within the context of the development of anti-corruption and civil legislation of Ukraine. The key theoretical and legal aspects, legal nature, and specific features of its functioning are раскрыті, and its potential impact on civil judicial practice is outlined. This institution is considered as an alternative mechanism for the state's response to corruption offenses outside criminal justice, which necessitates its assessment in terms of effectiveness, legal certainty, and compliance with constitutional principles.

The study emphasizes the existence of significant shortcomings and conflicts in the regulatory framework governing this institution. In particular, its inconsistency with the objectives of civil proceedings, which are to ensure a fair, impartial, and timely consideration of cases for the effective protection of violated or disputed rights and interests, is analyzed. It is substantiated that the basis for a claim to recognize assets as unjustified is not the classical fact of violation of state interests, as the relevant legal relations do not correspond to either delictual or non-delictual nature.

The existence of a specific public interest aimed at establishing effective preventive anti-corruption mechanisms and preventing conflicts of interest is proven. Judicial protection of this interest is linked to establishing the fact of acquisition of assets in violation of anti-corruption legislation. The constitutional compatibility of this institution is analyzed through the prism of guarantees of the right to private property, and the risks of violating constitutional standards as well as the need to ensure a balance between public interest and individual rights are identified.

Key words: civil procedure, claim proceedings, cases on recognition of unjustified assets, anti-corruption legislation.

Постановка проблеми. Інтерес посадових осіб до незаконного збагачення традиційно виникає у тих випадках, коли вони, всупереч обов'язку діяти виключно в інтересах держави або суспільства, реалізують свої повноваження в інтересах третіх осіб чи власної

вигоди. Така поведінка проявляється у прийнятті рішень або допущенні бездіяльності, що суперечать цілям служби, та супроводжується наданням окремим суб'єктам неправомірних переваг у справах земельного, цивільного чи адміністративного характеру. Вказані

явища формують системну основу корупційних практик і обумовлюють необхідність постійного вдосконалення механізмів правового реагування з боку держави.

Прийняття у 2001 році Кримінального кодексу України стало важливим етапом у трансформації підходів до кримінально-правового впливу на корупційні правопорушення. Зокрема, законодавець пом'якшив підхід до застосування конфіскації майна як виду покарання у справах, пов'язаних із зловживанням службовим становищем, залишивши її як додаткову санкцію лише у ч. 5 ст. 191 КК України. Водночас у ст. 364 КК України («зловживання владою або службовим становищем») було запроваджено нову правову конструкцію – «спеціальна конфіскація» (ч. 1 та 2 ст. 364 КК України), а також сформовано підхід до так званої подвійної конфіскації – спеціальної та загальної конфіскації майна (ч. 9 ст. 368² КК України) [9].

Разом із тим, правозастосовна практика засвідчила, що ефективна протидія корупції не може обмежуватися виключно інструментами кримінальної юстиції. Значна тривалість досудового розслідування та судового розгляду кримінальних корупційних правопорушень істотно знижує ефективність механізмів відшкодування шкоди, завданої державі, та створює умови для формування правопорушниками складних схем приховування і легалізації незаконно набутого майна з метою уникнення його подальшої конфіскації.

За таких умов законодавець звернувся до вивчення зарубіжного досвіду, зокрема моделей цивільної конфіскації (*civil forfeiture*), що передбачають можливість стягнення необґрунтовано набутих активів незалежно від результатів кримінального переслідування особи. Це зумовило впровадження в Україні інституту визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як самостійного правового механізму протидії корупції.

Водночас чинне нормативне регулювання зазначеного інституту характеризується наявністю суттєвих недоліків і колізій, що проявляються як у площині матеріального, так і процесуального права. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність комплексного наукового дослідження доктрини цієї нової процесуальної категорії, яка повинна базуватися на цілісній теоретико-правовій концепції, узгодженій із конституційними засадами та принципами цивільного судочинства.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність

загальнонаукових і спеціально-юридичних методів наукового пізнання, застосування яких зумовлено складністю та міжгалузевим характером інституту визнання необґрунтованими активів і їх стягнення в дохід держави.

Емпіричну та нормативну базу дослідження складають положення Конституції України, Цивільного процесуального кодексу України, антикорупційного законодавства, зокрема нормативно-правові акти, що регулюють питання запобігання корупції та механізми цивільної конфіскації активів. Також використано практику національних судів, у тому числі рішення Верховного Суду, та окремі підходи, сформовані у міжнародній правовій практиці щодо протидії незаконному збагаченню.

У процесі дослідження застосовано діалектичний метод, який дозволив розглянути інститут визнання необґрунтованими активів у розвитку, взаємозв'язку та взаємодії з іншими правовими явищами. Формально-логічний метод використано для аналізу змісту правових норм, їх системного тлумачення та виявлення внутрішніх суперечностей у законодавстві. Системно-структурний метод дав змогу визначити місце цього інституту в системі цивільного процесуального та антикорупційного права.

Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення національного правового регулювання з підходами, що існують у зарубіжних правопорядках, а також із міжнародними стандартами у сфері протидії корупції. За допомогою цього методу виявлено спільні та відмінні риси у підходах до правової природи цивільної конфіскації активів.

Метод правового моделювання використано для формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання та усунення виявлених колізій. Функціональний метод дав змогу оцінити ефективність досліджуваного інституту як інструменту реалізації антикорупційної політики держави.

Крім того, застосовано метод узагальнення судової практики, що дозволило виявити основні тенденції правозастосування та проблемні аспекти реалізації відповідних норм у цивільному судочинстві.

Застосування зазначених методів у сукупності забезпечило комплексність дослідження, об'єктивність отриманих результатів і можливість формулювання обґрунтованих висновків щодо правової природи, функціонального призначення та конституційної сумісності інституту визнання необґрунтованими активів.

Результати та обговорення. Законом України №263-IX від 21.10.2019 року було запроваджено принципово новий для національної правової системи механізм – процедуру цивільної конфіскації, що полягає у визнанні активів необґрунтованими та їх подальшому стягненні в дохід держави у разі недоведення державним службовцем законності набуття відповідного майна [13]. Зазначений інститут став важливим елементом трансформації антикорупційної політики держави, спрямованим на підвищення ефективності реагування на факти незаконного збагачення.

Запровадження інституту визнання необґрунтованими активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх стягнення в дохід держави загалом відповідає сучасним міжнародним стандартам протидії корупції. У світовій практиці сформовано підхід, відповідно до якого держави повинні створювати ефективні правові механізми, що дозволяють здійснювати конфіскацію активів, отриманих злочинним шляхом, або засобів вчинення злочину навіть за відсутності обвинувального вироку та без обов'язкового кримінального переслідування особи.

Необхідність впровадження таких механізмів обумовлена підвищеною складністю виявлення корупційних правопорушень, які мають латентний характер, а також високими стандартами доказування у кримінальному процесі, що традиційно передують застосуванню конфіскації майна. У зв'язку з цим значна кількість держав уже тривалий час застосовує позакримінальні (цивільно-правові) способи виявлення та вилучення незаконно набутого майна як самостійний інструмент антикорупційної політики.

В Україні відповідний правовий механізм набув чинності 28 листопада 2019 року, однак його практична реалізація розпочалася із певним часовим лагом: перший цивільний позов про визнання активів необґрунтованими надійшов до Вищого антикорупційного суду лише 20 травня 2021 року. Це свідчить як про новизну інституту, так і про складність його імплементації у правозастосовну практику.

Як справедливо зазначається у науковій літературі, історично концепція конфіскації активів поза межами кримінального провадження сформувалася у країнах англосаксонської правової системи та базується на ідеї, що у випадку, якщо саме володіння певною «річчю» порушує закон, держава має право на її вилучення [4, с. 6]. При цьому у більшості таких держав цивільна конфіскація функці-

онує паралельно із кримінально-правовими механізмами конфіскації.

Зокрема, у Сполучених Штатах Америки інститут повернення активів широко застосовується федеральними прокурорами як ефективний інструмент правоохоронної діяльності, що реалізується у двох основних формах. По-перше, у межах кримінального провадження прокурор може ініціювати конфіскацію майна як складову частину вироку у разі засудження особи. По-друге, допускається відкриття самостійного цивільного провадження щодо майна відповідача з метою його конфіскації незалежно від наявності чи результатів кримінального переслідування [3, с. 13].

У Великій Британії цивільна конфіскація розглядається як окремий засіб правового захисту, який акцентує увагу не на особі власника майна, а на його кримінальному походженні. Відповідні провадження здійснюються у Високому Суді як у суді цивільної юрисдикції, при цьому відповідачем виступає особа, яка вважається власником активів, набуття яких пов'язується із протиправною діяльністю [1, с. 31–32].

Водночас у країнах романо-германської правової сім'ї підходи до застосування цивільної конфіскації мають певні особливості. Так, за законодавством Німеччини можливість застосування такого механізму обмежується випадками, коли встановлено факт вчинення злочину або іншого незаконного діяння, однак притягнення винної особи до кримінальної відповідальності є неможливим з об'єктивних і незалежних від держави причин [2, с. 75–76].

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду свідчить про наявність різноманітних моделей правового регулювання цивільної конфіскації, що, з одного боку, підтверджує її ефективність як інструменту протидії корупції, а з іншого – актуалізує необхідність критичного осмислення національної моделі з урахуванням її відповідності конституційним принципам та особливостям правової системи України.

Різноманітність підходів іноземних держав до інституту цивільної конфіскації зумовлюється насамперед особливостями національного законодавства, що визначає правила доказування та стандарти доведення. Так, у правових системах США та Великої Британії допускається застосування стандарту доказування «поза розумним сумнівом», тоді як німецька правова доктрина фактично зближує підходи до встановлення факту необґрунтованості активів у межах як кримінального, так і цивільного провадження.

В українських реаліях інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави функціонує у площині цивільного судочинства, зокрема через механізм позовного провадження. Це зумовлює необхідність відповідності такого позову загальним процесуальним засадам, а також його узгодженості із завданнями цивільного судочинства. Відповідно до ст. 2 ЦПК України, звернення до суду має на меті ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів [16]. При цьому держава в цивільному процесі реалізує право на захист виключно власного інтересу.

Разом із тим специфіка досліджуваного інституту свідчить про його певну відмінність від класичних форм судового захисту. Зокрема, підстави звернення з позовом у порядку ст. 290 ЦПК України не пов'язані безпосередньо з доведенням факту правопорушення, що ставить під сумнів можливість його кваліфікації як способу захисту порушеного інтересу держави у традиційному розумінні [16].

Аналіз правових категорій «невизнання» та «оспорювання» також підтверджує цю тезу. За позицією Верховного Суду, невизнання полягає у пасивному запереченні існування суб'єктивного права без звернення до юрисдикційних органів [12], тоді як оспорювання передбачає активне заперечення такого права у відповідному органі [15]. Водночас дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, спрямовані на набуття активів сумнівного походження, не можуть бути прямо віднесені ні до невизнання, ні до оспорювання інтересу держави.

Це пояснюється тим, що до моменту ухвалення судового рішення і набрання ним законної сили держава не є власником відповідних активів, а отже, відсутній сам факт порушення її майнового інтересу. Більше того, навіть у разі правомірної поведінки посадової особи держава не могла б претендувати на такі активи, що виключає наявність прямого посягання на її майнову сферу.

Водночас відсутні й ознаки оспорювання інтересу держави з боку відповідача, оскільки останній не вчиняє активних юридично значущих дій, спрямованих на заперечення такого інтересу. Натомість саме подання прокурором позову у порядку глави 12 ЦПК України фактично має ознаки оспорювання, але вже щодо прав відповідача на відповідні активи [16].

Отже, можна констатувати, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, попри його проце-

суальну реалізацію у формі цивільного судочинства, не спрямований на захист майнових інтересів держави у їх класичному розумінні, що свідчить про його особливу правову природу та потребує подальшого доктринального осмислення.

Крім того, цивільне законодавство України передбачає можливість звернення до суду з метою реалізації права на превентивний захист, що знаходить своє підтвердження у практиці суду касаційної інстанції. Так, у постанові Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 911/2532/18 зазначено, що підставою виникнення права на превентивний судовий захист є юридичні факти, які свідчать про наявність реальної загрози порушення суб'єктивних цивільних прав чи інтересів або заподіяння шкоди об'єктам цивільних прав. При цьому така загроза повинна відповідати сукупності ознак, а саме: бути реальною, а не уявною; характеризуватися високою ймовірністю реалізації; а також мати конкретний характер. Обов'язок доведення наявності зазначених ознак покладається на особу, яка звертається до суду [11].

Разом із тим аналіз наведених критеріїв дає підстави стверджувати, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави не може бути віднесений і до засобів превентивного судового захисту. Це пояснюється тим, що набуття активів унаслідок дій корупційного характеру є вже завершеним юридичним фактом, а подальше володіння такими активами саме по собі не створює безпосередньої, реальної та конкретної загрози інтересам держави у майбутньому.

З огляду на це дискусійною видається позиція окремих науковців, які розглядають уповноважених осіб як суб'єктів, відповідальних за порушення, невизнання чи оспорювання прав держави у справах про визнання необґрунтованими активів, тоді як номінальні власники лише сприяють такому порушенню [6, с. 140]. На наш погляд, у межах цивільного судочинства може йтися виключно про захист інтересу держави, причому посягання на нього не обов'язково повинно проявлятися у формі класичних категорій порушення, невизнання чи оспорювання.

У цьому контексті заслуговують на увагу наукові підходи до розуміння природи державного інтересу. Зокрема, Т. І. Бутченко визначає його як сукупне ідеальне відображення комплексу потреб, пов'язаних із функціонуванням і розвитком держави, включаючи ідеологічні, психологічні та нормативні компоненти [5, с. 41]. У свою чергу, А. Є. Кубко підкреслює, що існують об'єктивні державні

інтереси, які потребують реалізації та захисту, зокрема у сферах забезпечення суверенітету, безпеки, правопорядку, функціонування державного апарату та збереження матеріально-фінансових ресурсів [10, с. 29]. С. М. Гришко додатково пропонує їх класифікацію, розмежовуючи інтереси держави на загальнодержавному та місцевому рівнях, а також інтереси територіальних громад [7, с. 129].

Враховуючи наведене, для визначення характеру інтересу держави, який підлягає захисту у справах про визнання необґрунтованими активів, доцільно звернутися до категорії «конфлікту інтересів», закріпленої у законодавстві про запобігання корупції. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» (№ 1700-VII), розрізняють потенційний та реальний конфлікт інтересів. Потенційний конфлікт передбачає наявність приватного інтересу, який може вплинути на об'єктивність чи неупередженість виконання службових повноважень, тоді як реальний конфлікт характеризується вже наявною суперечністю між приватним інтересом та службовими повноваженнями, що впливає на прийняття рішень чи вчинення дій (ч. 1 ст. 1 Закону № 1700-VII). Розділ V цього Закону встановлює систему заходів щодо запобігання та врегулювання такого конфлікту [14].

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що серед різноманіття державних інтересів ключове місце посідає інтерес у забезпеченні ефективних механізмів запобігання корупції, зокрема через недопущення як потенційного, так і реального конфлікту інтересів. Саме на захист цього інтересу спрямовані положення глави 12 ЦПК України, що регулюють порядок визнання активів необґрунтованими [16].

Водночас зазначений інтерес має особливу правову природу, оскільки не належить ані до майнових, ані до немайнових благ у традиційному розумінні цивільного права. Підставою для його захисту виступає не факт порушення, невизнання чи оспорювання, а встановлений у судовому порядку факт набуття особою активів, які вона об'єктивно не могла отримати без порушення вимог антикорупційного законодавства.

Відповідно до ч. 4 ст. 290 ЦПК України, позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може бути пред'явлений до особи, яка, будучи уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, набула відповідні активи, а також до інших фізичних чи юридичних осіб, які набули такі активи за її дорученням або щодо яких така особа може

прямо чи опосередковано здійснювати повноваження, тотожні праву розпорядження [16].

З аналізу наведеної норми вбачається, що законодавець фактично обмежує можливість застосування цивільно-правового механізму стягнення необґрунтованих активів колом суб'єктів, які безпосередньо здійснюють функції держави або місцевого самоврядування. Йдеться про осіб, які, використовуючи надані їм владні повноваження всупереч службовим обов'язкам, набувають активи, зокрема у вигляді нерухомого майна, у власних інтересах. При цьому законодавець одночасно передбачає можливість притягнення як фізичних, так і юридичних осіб, однак виключно у контексті їх зв'язку з такими спеціальними суб'єктами.

Водночас поза межами дії ч. 4 ст. 290 ЦПК України залишаються особи, які хоча і підпадають під сферу дії антикорупційного законодавства, проте не є суб'єктами публічної служби. Зокрема, це стосується осіб, які надають публічні послуги та мають статус самозайнятих, але не обіймають посад у державних органах чи органах місцевого самоврядування. Такий висновок підтверджується положенням п. 3 ч. 8 ст. 290 ЦПК України, яке відсилає до п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700-VII, де визначено перелік осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [14, 16].

Звернення до ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» дозволяє встановити, що законодавець поділяє всіх суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону, на чотири основні категорії:

– особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (включаючи, зокрема, Президента України, Голову Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, а також державних службовців категорій «А» і «В»);

– особи, прирівняні до зазначеної категорії, серед яких – аудитори, нотаріуси, приватні виконавці, оцінювачі, арбітражні керуючі, третейські судді та інші суб'єкти, що надають публічні послуги, а також особи, які мають значну економічну чи політичну вагу (підпункти «б», «г» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700-VII);

– особи, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції у юридичних особах приватного права або діють на підставі договору;

– кандидати на виборні посади, зокрема кандидати на пост Президента України та у народні депутати України [14].

Таким чином, законодавець визнає потенційну можливість вчинення корупційних або

пов'язаних із корупцією правопорушень усіма зазначеними категоріями осіб. Проте механізм, передбачений ч. 4 ст. 290 ЦПК України, застосовується виключно до суб'єктів першої категорії, тоді як щодо інших осіб аналогічні позови пред'являтися не можуть. Такий підхід свідчить про вибірковість у визначенні кола відповідачів у справах про визнання необґрунтованими активів [16].

Ймовірним поясненням такої законодавчої конструкції є особливий правовий статус державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, які наділені владно-розпорядчими повноваженнями, що об'єктивно підвищує ризики корупційних зловживань і, відповідно, незаконного збагачення. Однак, на наш погляд, при визначенні кола суб'єктів, які можуть бути відповідачами у зазначеній категорії справ, доцільно керуватися не формальним критерієм належності до публічної служби, а змістовними характеристиками їх повноважень.

Зокрема, вирішальними мають бути обсяг і характер владних або адміністративних функцій, рівень їх нормативного обмеження, а також ефективність існуючих механізмів контролю за дотриманням вимог антикорупційного законодавства, включаючи запобігання потенційному та реальному конфлікту інтересів. Такий підхід сприяв би більшій узгодженості правового регулювання та підвищенню ефективності застосування інституту визнання необґрунтованими активів у практиці цивільного судочинства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що інститут визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є відносно новим і водночас складним правовим явищем у системі антикорупційного та цивільного законодавства України, який поєднує у собі елементи публічно-правового впливу та приватноправової процесуальної форми. Його запровадження обумовлене об'єктивною необхідністю підвищення ефективності протидії корупції, зокрема у випадках, коли застосування виключно кримінально-правових механізмів є недостатнім або ускладненим.

Разом із тим, аналіз чинного нормативного регулювання та практики застосування цього інституту свідчить про наявність низки суттєвих проблем, що стосуються насамперед його конституційної сумісності та узгодженості з основними засадами цивільного судочинства. Зокрема, встановлено, що зазначений інститут не повною мірою відповідає класичному розумінню завдань цивільного процесу, визначених у ст. 2 ЦПК України, оскільки його застосу-

вання не спрямоване безпосередньо на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав чи інтересів у традиційному їх розумінні.

Обґрунтовано, що правова природа позову про визнання активів необґрунтованими не узгоджується із категоріями деліктного чи неделіктного правопорушення, а також не може бути пояснена через механізми превентивного судового захисту. Відповідно, підставою для звернення до суду у цій категорії справ виступає не факт порушення інтересу держави, а встановлення особливого юридичного факту – набуття активів із порушенням вимог антикорупційного законодавства.

У зв'язку з цим доведено існування специфічного публічного інтересу, який підлягає захисту у межах глави 12 ЦПК України, а саме – інтересу держави у забезпеченні ефективного функціонування антикорупційних механізмів та недопущенні потенційного і реального конфлікту інтересів у сфері публічної служби. Такий інтерес має особливу правову природу і не належить до класичних майнових чи немайнових благ, що традиційно становлять предмет цивільно-правового захисту.

Окремої уваги заслуговує проблема відповідності досліджуваного інституту положенням ст. 41 Конституції України щодо гарантій права приватної власності. Застосування механізму цивільної конфіскації потребує забезпечення чіткого балансу між публічним інтересом у боротьбі з корупцією та принципом непорушності права власності, зокрема з урахуванням вимог щодо законності, обґрунтованості та судового характеру позбавлення майна.

Крім того, встановлено наявність законодавчих недоліків у визначенні кола суб'єктів, до яких може бути застосовано відповідний механізм, що зумовлює його вибірковий характер та потенційно знижує ефективність правозастосування. У цьому контексті доцільним видається перегляд підходів до визначення таких суб'єктів із урахуванням реального обсягу їх владних повноважень та рівня корупційних ризиків.

Отже, інститут визнання необґрунтованими активів потребує подальшого комплексного вдосконалення як на рівні законодавчого регулювання, так і на рівні правозастосовної практики. Його ефективність та легітимність безпосередньо залежать від забезпечення внутрішньої узгодженості з принципами цивільного судочинства та конституційними гарантіями прав людини, що має стати ключовим орієнтиром для подальшого розвитку цього правового механізму в Україні.

References:

1. Smith I. Civil Asset Recovery. The English Experience // Non-Conviction-Based Confiscation in Europe / ed. by U. Sieber. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. Vol. S 146. P. 31–68. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2499325_6/component/file_3081806/content
2. Esser R. A Civil Asset Recovery Model. The German Perspective and European Human Rights // Non-Conviction-Based Confiscation in Europe / ed. by U. Sieber. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. Vol. S 146. P. 69–109. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2499325_6/component/file_3081806/content
3. Cassella S. D. Civil Asset Recovery. The American Experience // Non-Conviction-Based Confiscation in Europe / ed. by U. Sieber. Berlin : Duncker & Humblot, 2015. Vol. S 146. P. 13–30. URL: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2499325_6/component/file_3081806/content
4. Khutor T. Civil Forfeiture of Unjustified Assets Through the Prism of Property Rights Protection. Kyiv : LLC RED ZET, 2020. 24 p.
5. Бутченко Т. І. Сутність державного інтересу. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2008. Вип. 35. С. 36–45.
6. Вороніжський Я. В., Петровський А. В. Сторони процесуальних відносин щодо визнання необґрунтованими активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 136–143. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/31.pdf
7. Гришко С. М. Інтереси держави та територіальних громад на місцевому рівні в Україні: теоретичне розуміння. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13–14. С. 125–130.
8. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
10. Кубко А. Є. Державні інтереси і відповідальність держави: деякі питання співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 29–34.
11. Постанова Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 911/2532/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083123>
12. Постанова Верховного Суду від 03 серпня 2022 року у справі № 464/3599/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105726126>
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31.10.2019 № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text>
14. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
15. Рішення Франківського районного суду м. Львова від 22.12.2023 у справі № 465/5918/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842216>
16. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

Дата першого надходження статті до видання: 02.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 23.03.2026

Дата прийняття статті: 28.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026